

zin ve kafiyede birkaç beytinin bulunması bu nisbette etkili olmuştur. Özellikle söz konusu şiirinde ve Niftâveyh rivayetiyle gelen divanın neşrindeki bazı şiirlerde görülen İslâmî unsurlar ve Kur'ânî tabirler bunların kendisine aidiyetini şüpheli hale getirmektedir. Asmaî'nin antolojisinde yer alan ve Semev'el'e izâfe edilen "Tâiyye"-nin de (*el-Aşma'îyyât*, s. 82-86) şaire nisbeti aynı gerekçelerle şüpheli görülmüştür. En eski ve güvenilir antoloji yazarlarından Mufaddal ed-Dabbî'nin *el-Mufaḍḍaliyyât*'ında Semev'el'e ait herhangi bir şiirin yer almaması da şüphe ihtimalini güçlendirmektedir (Şevki Dayf, I, 389). Ta-deusz Kowalski, Luviş Şeyho neşri olan divandaki yedi numaralı şiirin de şaire aidiyetini şüpheli görmekte, İslâm'ın ilk dönem şairlerinden Kays b. Hatîm'in bir şiirine cevap niteliğindeki kasidesinin Medinelî Semev'el el-Kurazî adında tanınmamış bir şaire ait olması ihtimalinden söz etmektedir (*EP²* [Fr.], VIII, 1077). Bütün bu şüphelere rağmen şarkıyıcılar, sözü edilen şiirlerde Yahudiliğin İslâm'a tesirine dair izler bulma ümidiyle konu üzerinde önemle durmuş ve derin araştırmalara girmiştir. Bununla birlikte şaire aidiyeti kesin olan şiirlerde Arap muhitinin tesiri ve bunun neticesinde şiirlerin Arap şiiri kalıplarına uygunluğu görülmüştür. İbn Ebû'l-İsba' hicivde istitrât üslûbunu ilk kullananın Semev'el olduğunu kaydeder (*Tahrîr-ürü't-tahbîr*, s. 132).

Semev'el'in divanını Luviş Şeyho önce kendi çıkardığı dergide (*Mecelletü'l-Mesrik*, XII/3, Beyrut 1909, s. 161-178), ardından müstakil olarak (Beyrut 1909, 1920), İsbâ Sâbâ şerhiyle birlikte *Şî'rü's-Semev'el* adıyla (Beyrut 1951), Joachim W. Hirschberg (*Der Divân des as-Samau'al İbn 'Âdiyâ*, Crakow 1931, Almanca tercümesiyle beraber) ve Muhammed Hasan Âli-Yâsîn (Bağdat 1955) neşretmiş, ayrıca Urve b. Verd divanıyla birlikte basılmıştır (*Divânü 'Urve b. el-Verd ve's-Semev'el*, Beyrut 1964).

BİBLİYOGRAFYA :

Asmaî, *el-Aşma'îyyât* (nşr. Ahmed M. Şâkir – Abdüsselâm Hârûn), Kahire 1375/1955, s. 82-86; Cumañi, *Fuḥûlü's-şu'arâ*, s. 235-237; Ebû Temmâm, *el-Hamâse* (nşr. G. W. Freytag), Bonn 1828, I, 49-54; II, 94-104; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, Beyrut 1964, I, 60, 61, 63, 183; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, Bulak 1285, VI, 87-89; VIII, 82 vd.; XIV, 98-101; XXII, 122; Hamza el-İsfahânî, *ed-Düretü'l-fâhire* (nşr. Abdülmeccid Kâtâmî), Kahire 1972, II, 415-416; Ebû Ali el-Merzûkî, *Şerḫü Divânü'l-Hamâse* (nşr. Ahmed Emîn – Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1951, I, 110-124; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde* (nşr. M. Karkazân), Beyrut 1408/1988, II, 804; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, I, 94-96; İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîr-ürü't-tahbîr* (nşr.

Hifnî M. Şeref), Kahire 1383, s. 132; Th. Nöldeke, *Beiträge zur Kenntnis der Poesie der alten Araber*, Hannover 1864, s. 52-86; W. Caskel, "al-A'sâ", *Studi orientalisti in onore di Giorgio Levi Della Vida*, Rome 1956, I, 132-140; Şevki Dayf, *Târîḫü'l-edeb*, I, 388-390; Reşid Yûsuf Atâullah, *Târîḫü'l-âdâbi'l-'Arabiyye* (nşr. Ali Necib Atavî), Beyrut 1985, I, 91-94; R. Geyer, "es-Semev'el b. 'Âdiyâ", *ZA*, XXVII (1912), s. 173-183; T. Kowalski, "A Contribution to the Problem of the Authenticity of the Diwân of as-Samau'al", *Ar.O.* III (1931), s. 156-161; R. Paret, "Semev'el", *IA*, X, 471-472; Th. Bauer, "al-Samau'al b. Âdiyâ", *EP²* (Fr.), VIII, 1077; Ahmet Savran, "İmrülkays b. Hucr", *DiA*, XXII, 237-238.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

SEMEV'EL el-MAĞRİBÎ

(السموأل المغربي)

Ebû Nasr es-Semev'el b. Yahyâ
b. Abbâs el-Mağribî
(ö. 570/1175 civarı)

Matematikçi, tabip.

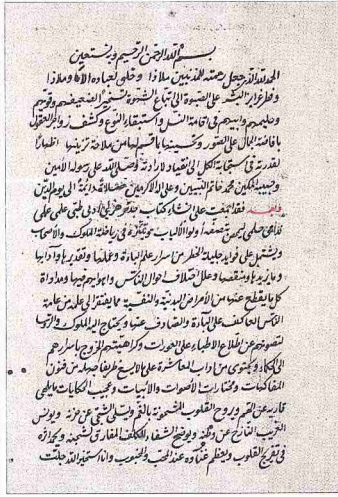
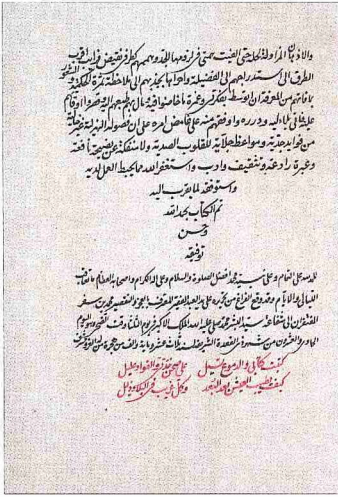
Gâyetu'l-maḫşûd adlı eserinin ekindeki otobiyografisinde verdiği bilgilere göre babası Fas, annesi Basra kökenli olup Bağdat'a yerleşmiş bir yahudi ailesinin çocuğudur. İlk eğitimini kültürlü aile ortamında bir rabbi ve şair olan babasından aldı. Daha sonra Ebû'l-Hasan ed-Deskerî, İbn Ebû'l-Muzaffer eş-Şehrezûrî, İbn Ebû Tü-râb ve Ebû'l-Hasan b. Nakkâş'tan matematik ve astronomi, filozof Ebû'l-Berekât el-Bağdâdî'den tıp ve dayısı Ebû'l-Feth el-Basrî'den uygulamalı tıp okudu. Onun Meymûn b. Necib el-Vâsrî'nin *Kitâbü'l-Hisâb*, Kerecî'nin *el-Bedî'* ve Ebû Kâmil'in *Kitâbü'l-Cebr ve'l-muḳâbele*'sini hocalarının yardımı olmadan yalnız başına okuduğu bilinmektedir. Çok yüksek bir okula sahip olduğu kaydedilen Semev'el on sekiz yaşına geldiğinde eğitimini tamamladı ve on dokuz yaşında kendi matematik tarzını ortaya koyan *el-Bâhir* adıyla eserini kaleme aldı. Eleştirel bakışı yalnız ilgilendiği bilimlere değil dinî inançlarını da içine alan Semev'el uzun araştırmalar sonucu İslâm'ı seçti, fakat bu kararını babasını üzmemek için uzun süre erteledi. Ancak 558'de (1163) Hz. Muhammed'i rüyasında görünce daha fazla beklemeden ihtidâ etti ve dört yıl sonra durumu bir mektupla babasına bildirdi. Babası dinine geri çevirmek amacıyla onun yanına gitmek istediye de yolda öldü. Semev'el ömrünün büyük bir kısmını Bağdat, Musul, Diyarbekir ve Merâğa'da geçirdi ve Merâğa'da ünlü bir hekim olarak vefat etti. Abdülatif el-Bağdâdî onun sayı biliminde döneminde görülme-yen bir seviyeye ulaştığını belirtir ve özel-

likle keskin zekâsıyla cebir ilminde en son mertebeye çıktığını vurgular. İbnü'l-Kıftî de Semev'el'i gerçek anlamıyla sayı teorisyeni (adedî) ve geometrici (hendesi) kabul etmektedir.

el-Bâhir'de Kerecî'nin *el-Faḫrî* ve *el-Bedî'* adlı eserlerini birlikte ele alan Semev'el, cebirin aritmetikleştirilmesini, "bilinen yani aritmetik nicelikler üzerinde gerçekleştirilen bütün işlemleri bilinmeyen yani cebirsel nicelikler üzerinde de yapmak" biçiminde tanımlar. Daha sonra tek terimlilerle çok terimlilerle ve özellikle çok terimlilerin bölünmesiyle ilgili temel aritmetik işlemlerinin incelenmesine geçer ve arkasından kesirleri çok terimliler halkasının elemanları yardımıyla yaklaşık olarak ifade etme imkânlarını araştırır. Bir yandan da rasyonel kat sayılı çok terimlilerin kareköklerinin hesaplanmasını ele alır. Çok terimlilerle ilgili bütün bu hesaplamalarda Kerecî'nin bugün kayıp olan bir eserine atıfta bulunarak $(a + b)^n = \sum_{k=0}^n \binom{n}{k} a^{n-k} b^k$, $n \in \mathbb{N}$ şeklinde ifade edilen iki terimlilerin (binom) açılımı ile kat sayılar tablosunu vermeye çalışır. Bu sebeple onun, Kerecî'nin çalışmalarını devam ettirerek ileride Pascal üçgeni diye adlandırılacak olan $(a + b)^n$ açılımının tesbitine yaptığı katkıları önemlidir.

Semev'el, Bîrûnî ve Ömer Hayyâm'dan sonra aritmetik üçgen ve iki terimli formülü yardımıyla n kökünün bulunması için geliştirilen yöntemleri tekrar ele almış ve altmış tabanlı bir tam sayının n kökünü hesaplamak için "yaklaşık değer" kavramını tanımlayarak daha sonra Ruffini-Horner adı verilen yöntemi kullanıp $Q = 0$; $0, 0, 2, 33, 43, 3, 43, 36, 48, 8, 16, 52, 30$ olmak üzere $f(x) = x^5 - Q = 0$ örneğini ortaya koymuştur. X. yüzyılın sonlarında ulaşılan, "İncelenen fonksiyonun tablo değerlerini oluşturmak için en doğru değeri tesbit etmek maksadıyla farklı yöntemler nasıl karşılaştırılmalıdır?" şeklindeki sorunu da ele almış ve daha kesin değerler için farklı yöntemleri karşılaştırmayı denemiştir. Öte yandan *el-Bâhir*'de Kerecî gibi $y^3 = ax + b$ şeklindeki denklemleri inceledikten sonra $y^3 = ax^2 + bx$ denklemini de gözden geçirmiş ve benzeri diğer örneklerle rasyonel belirsiz denklem analizini geliştirmiştir. Semev'el'in matematik ilmine diğer bir katkısı da *el-Bâhir*'in ikinci kitabında yine Kerecî'yi takip ederek matematiksel tümevarım yöntemini başarıyla kullanmasıdır.

Eserleri. Klasik kaynaklarda belirtildiği-gine göre Semev'el'in eserlerinin sayısı sek-

Semev'el el-Mağribî'nin Nüzhetü'l-ashâb adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2129)

sen beş olup bunların büyük bir kısmı günümüze ulaşmamış, ancak modern dönemde yapılan araştırmalar sonucunda klasik kaynaklarda yer almayan bazı eserleri bulunmuştur (başlıcaları aşağıda verilen eserlerinin geniş bir listesi için bk. Rosenfeld – İhsanoğlu, s. 184-186). **1. el-Bâhir fi ('ilmi)'l-cebr.** Dört bölümden oluşur. Birinci bölümde rasyonel üslû bir bilinmeyenli çok terimli aritmetik işlemler, ikinci bölümde ikinci dereceden denklemler, üçüncü bölümde irrasyonel nicelikler, dördüncü bölümde cebirsel ilkelerin problemlere uygulanması ve problemlerin sınıflandırılması ele alınır. Salâh Ahmed ve Rüşdî Râşid tarafından neşredilmiştir (Dımaşk 1972). **2. el-Kitâbü'l-Kıvâmî fi'l-hisâbî'l-Hindî.** n. dereceden kök hesabını ve ondalık kesirlerle aritmetiksel işlemleri konu alan eser ondalık kesirlerin tarihi açısından önemlidir. Üzerinde Rüşdî Râşid tarafından bir çalışma yapılmıştır (yazma nüshası için bk. Rosenfeld – İhsanoğlu, s. 184). **3. Keşfü 'avârî'l-müneccimîn ve gâlatihim fi ekşerî'l-a'mâl ve'l-aḥkâm.** Eserde astrolojinin bilimsel değerine itiraz edilir ve çeşitli örneklerle yanlışlığı gösterilmeye çalışılır (Sezgin, VI, 65-66). F. Rosenthal tarafından eserin giriş kısmı İngilizce'ye tercüme edilmiştir (bk. bibl.). **4. Nüzhetü'l-ashâb ve mu'âşeretü'l-aḥbâb** (nşr. Seyyid Kisrevî Hasan, Beyrut 2008). Hasankeyf Artuklu Meliki Nüreddin Muhammed b. Karaaslan için yazılan eserde klasik İslâm tıp geleneğinde nâdiren ele alınan kadın üreme organlarına ilişkin hastalıklar, jinekoloji ve sekolojî konuları incelenmiştir. **5. İfḥâmü'l-Yehûd ve kuşşatü İslâmî's-Semev'el ve rû'yâhû'n-nebî 'aleyhi's-selâm.** Semev'el'in müslüman olduktan sonra Yahudiliğe karşı kaleme aldığı polemik içerikli bu eser 1339'da Alfonso Buenombre ta-

rafından Latince'ye tercüme edilmiş, bu arada İslâm kelimesi Hıristiyanlık ile değiştirilerek Semev'el'in Müsevîlik'ten Hıristiyanlığa geçtiği iddia edilmiş, böylece onun Ortaçağ Avrupası'nda son derece popüler bir isim haline gelmesine yol açılmıştır. Şehâbeddin el-Karâfî ve özellikle İbn Kayyim el-Cevziye gibi reddiye müelliflerinin geniş ölçüde faydalandıkları eseri önce Moshe Perlmann İngilizce çevirisiyle birlikte yayımlamış (New York 1964), daha sonra Muhammed Abdullah eş-Şerkâvî ilmî bir neşirini gerçekleştirmiştir (Kahire 1406/1986). Almanca, İtalyanca, İspanyolca ve Rusça tercümelere de bulunan eser Osman Cılacı tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (*Bir Rüyânın İzinde*, İstanbul 2004). **6. Gâyetü'l-maḥşûd fi'r-red 'ale'n-Naşârâ ve'l-Yehûd** (nşr. İmâm Hanefî Seyyid Abdullah, Kahire 1427/2006). Daha önce iki defa *Bez-lü'l-mechûd fi ihfâmî'l-Yehûd* adıyla basılan eser (nşr. Muhammed Ahmed eş-Şâmî, Kahire 1960; nşr. Abdülvehhâb Abdüsselâm Tavîle, Dımaşk 1989) bir önceki kitabın biraz daha geliştirilmiş şeklidir. Osman Cılacı bu kitabı da Türkçe'ye çevirmişti (*Yahudiliği Anlamak*, İstanbul 1995).

BİBLİYOGRAFYA :

Semev'el el-Mağribî, *el-Bâhir fi'l-cebr* (nşr. Salâh Ahmed – Rüşdî Râşid), Şam 1972, s. 37, 77, 104 vd., 232; İbnü'l-Kıfî, *İḥbârü'l-'ulemâ*, s. 142-143; İbn Ebû Usaybia, *'Uyûnü'l-enbâ*, s. 471-472; Sarton, *Introduction*, II, 401-402; Sezgin, *GAS*, VI, 65-66; A. Anouba, "Samaw'al, Ibn Yahyâ al-Maghribî", *DSB*, XII, 91-95; Ilias Fernini, *A Bibliography of Scholars in Medieval Islam: 150-1000 A. H. (750-1600 A. D.)*, Abu Dhabi 1998, s. 370-376; B. A. Rosenfeld – Ekmeleddin İhsanoğlu, *Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works (7th-19th c.)*, İstanbul 2003, s. 184-186; M. Perlmann, "Eleventh-Century Andalusian Authors on the Jews of Granada", *Proceedings of the American Academy for Jewish Research*, XVIII, New York 1948-49, s. 269-290;

F. Rosenthal, "Al-Asturlabi and as-Samaw'al on Scientific Progress", *Osiris*, IX, Bruges 1950, s. 555-564; Roshdi Rashed, "L'extraction de la racine n-ième et l'invention des fractions décimales (XIe-XIIe siècles)", *Archive for History of Exact Sciences*, XVIII/3, Heidelberg 1977-78, s. 191-243; a.m.f., "Al-Samaw'al, al-Birûni et Brahmagupta: Les Méthodes d'Interpolation", *Arabic Sciences and Philosophy*, I/1, Cambridge 1991, s. 101-160; W. C. Waterhouse, "Note on a Method of Extracting Roots in as-Samaw'al", *Archive for History of Exact Sciences*, XIX/4 (1978-79), s. 383-384; Y. Dold-Samplonius, "The Solution of Quadratic Equations According to al-Samaw'al", *Mathemata, Boethius*, XII, Wiesbaden 1985, s. 95-104; R. Firestone, "Samaw'al b. Yahyâ al-Maghribî, Abû Naşr", *El² Suppl.* (Ing.), s. 702-703.

İHSAN FAZLIOĞLU

SEMHUDÎ
(السمهودي)

Ebû'l-Hasen Nürüddin Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî es-Semhûdî (ö. 911/1506)

Medine tarihi hakkındaki eserleriyle tanınan hadis ve fıkıh âlimi.

844 (1440) yılında Yukarı Mısır'da Nil'in batısında yer alan Semhûd şehrinde doğdu. Soyu Hz. Hasan'a ulaştığı için şerif, seyid unvanlarıyla tanınır. Küçük yaşta Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi, kadı olan babasından hadis, fıkıh ve Arapça dersleri aldı. Eğitimi tamamlamak için 858'de (1454) babasıyla birlikte Kahire'ye gitti. Burada Muhammed b. Abdülmün'im el-Cevcerî, Sâlih b. Ömer el-Bulkinî, Yahyâ b. Muhammed el-Münâvî başta olmak üzere çeşitli hocalardan hadis, tefsir, fıkıh, ferâiz, mantık, Arap dili ve edebiyatı, kelâm ve usul dersleri okudu. Hocası Münâvî vasıtasıyla tasavvuf yoluna girdi. Genç yaşta ders okutmaya, fetva vermeye başlayan Semhûdî'yi Münâvî kendisine yardımcı olarak seçti. Semhûdî, İbn Tolun Camii'nde hadis, Sâlihîyye Medresesi'nde fıkıh dersleri okuttu ve Münâvî ile birlikte mahkemelerde hazır bulundu. Kendisine teklif edilen Semhûd kadılığı ve Saïd bölgesindeki nâibleri denetleme görevini kabul etmedi (Sehâvî, III, 228).

870'te (1466) hacca gitmek için Kahire'den ayrıldı. Fakat hac mevsimine yetişemediğinden bir yıl Mekke'de kaldıktan sonra bu görevini tamamladı. 873'te (1468-69) Medine'ye giderek önce Mescid-i Nebevî'nin yanında bir hücrede, ardından kiraladığı Bâbürrahme'nin yakınındaki Temîm ed-Dârî'den intikal ettiği söylenen